

Vallási magatartás a multietnikus Vajdaságban¹

(Dr. Gábrity Molnár Irén²)

Hipotézis: Szerbiában/Vajdaságban a lakosság nemzeti és vallási hovatartozása között jelentős összefüggés található. Az „etnikai” és a „vallási” is összekeveredik, egymást kiegészíti. A vajdasági magyarság kisebbségi léte „kedvez” az egyházakhoz és a valláshoz való kötődés intenzitásának, mivel a *vallásgyakorlás egyike a nemzeti identitást erősítő tényezőknek.*

Vajdaság lakosságának vallásossága az adatok tükrében

A szekularizáció hatására a második világháború után mind többen vallották, hogy ateisták, tehát hogy nincs vallásuk, miközben nemzeti hovatartozásukhoz ragaszkodtak, vagy egyszerűen jugoszlávnak mondták magukat. 1953-ban az akkori Jugoszlávia területén a lakosság 13%-a hitetlennek vallotta magát. A politikai és nacionalista események hatására azonban 1991-ben a lakoságnak mindössze 2%-a vallotta magát ateistának. Legtöbbször csatlakoztak nemzetük hagyományos vallásához, a politika újra megosztotta az embereket vallásuk szerint is. Vajdaságban a lakosság vallási összetétele igen heterogén képet mutat, de majdnem ugyanazt, amit a nemzeti hovatartozásnál észlelünk: legtöbb a pravoszláv, vagyis a szerb-montenegrói (a lakoságnak csaknem a 69%-a), őket a katolikusok követik (20%, a magyarok, horvátok); a harmadik helyen a protestánsok állnak, a lakoságnak mintegy 3,5%-át képezik. A muzulmán vallásúak száma jelentéktelen.

1. táblázat: Vajdaság lakossága vallási hovatartozása – 2002

Összes	muzulmán	katolikus	Pravoszláv	Protestáns	egyéb	nem nyilatkozik	ateista	Ismeretlen
2 031 992	8 073	388 313	1 401 475	72 159	5 367	101 144	12 583	42 876
100%	0,39%	19,20%	68,97%	3,55%	0,26	4,97	0,61	2,11

Forrás: Szerbiai Statisztikai Hivatal: Stanovništvo 3: 2003. p. 12

¹ Vallási magatartás a multietnikus Vajdaságban, előadás a „Vallás és etnikum Közép-Európában” c. konferencián, a Magyar Szociológiai Társaság Etnikai Kisebbségkutató Szakosztálya és a Pécsi Akadémiai Bizottság Kisebbségkutató Munkacsoportja szervezésében, 2007. november 23-24. Pécs, Magyarország. Publikálva: „Vallás és etnikum Közép-Európában tanulmányok” konferenciakötetben (szerk: Kupa László). 113-123 oldal

² A szerző egyetemi tanár az Újvidéki Egyetem szabadkai Közgazdaságtudományi Karán, e-mail: irengm@tippnet.co.yu, a Magyarságkutató Tudományos Társaság elnöke, Szabadka

A népesség-összeszámláláskor (2002) a vajdaságiak majdnem 5%-a nem nyilatkozott vallási hovatartozása felől és több mint 2%-uknál ismeretlen maradt ez az adat (majdnem másfélszázezer ember). Feltehetően közöttük vannak az ateisták egy része, vagy a vallási identitásukban bizonytalan személyek. A magyarok 88% római katolikus (kb. 230 ezer), nem egész 6%-a protestáns (ebben van kb. 15 ezer református és 10 ezer evangélikus). Azon túlmenően, hogy ma Vajdaságban viszonylag kevesen vallják magukat ateistának, (0,61%) megállapíthatjuk, hogy a vallásosság (de nem feltétlenül a buzgó hithűség) és a *vallási tudat fejlődése növekvő irányt mutat*. Néhány évtizeddel korábban szinte minden vallás-szociológiai kutatás arra a következtetésre jutott, hogy a vallásos emberek a társadalom marginalizált csoportjai (Sergej Flere: 1977. p. 597-620). Még a hatvanas évek liberálisabb időszakában is azt magyarázták a párthű szociológusok, hogy a szekularizáció a vajdasági környezetben olyannyira tömegessé vált, hogy a lakosság 22% az ateista. Akkor a ritkaságba menő kérdőíves adatgyűjtemények szigorú kritériumot szabtak a vallásosság megállapítására. Ha valaki nem járt templomba, nem ismerték el vallásosságát, de a templomba állami alkalmazott, párttag, pedagógus be se tehetette a lábát. 1975-ben „megállapították”, hogy vallási megnyilvánulások már csak a falvakban, az idősek, a parasztság és a nők körében van. A kilencvenes évek balkáni társadalmi zűrzavarában a helyzet megváltozott, hiszen azóta viszonylag nagyszámú városi értelmiségi jár templomba, sőt a fiatalok is.

A nemzeti kisebbségek hitéletükben nemcsak azért küzdenek, hogy az istentiszteletet saját anyanyelvükön hallgathassák, hanem sok egyéb vallási és ugyanakkor nemzeti sérelem ellen is, ami éri őket. *Jellemző a vallási jellegű sérelmekre, hogy összetartó hatásuk van*, hisz még azokat is sújtják, akik nem egyházas beállítottságúak. Például, egy-egy vallási esemény betiltása, korlátozása általános etnikai üggyé minősül, és szélesebb köröket érint, mint hinnénk. Szerbiában és a volt Jugoszlávia területén is, a legújabb beháború következményeként újra a felszínre kerültek a korábbi problémák és sérelmek. Hadd említsek néhány jellegzetes *problémakört*.

1.) Egészen a közelmúltig jellemző volt, hogy az *állam nem találja meg a kellő mércét az egyház ügyeibe való beavatkozáskor*. Vagy *eltúlozza azt, vagy kizárja az egyház az állampolitikából*. Egyik oldalról, az államvezetés szerb hegemoniai törekvésekkel *biztosította a pravoszláv egyház dominálását* ezen a területen, vagyon-visszaszármasztását is elkezdte, sőt a koszovói egyházi értékek védelme sorkérdésként kezelt; másrészt viszont a *nem pravoszláv templomok és egyházak védelme elhanyagolt*. Vajdaságban a Magyarországtól elcsatolt katolikus egyházmegyék korábbi egyesületi hálózatát még az első világháború után felszámolták, később, a szocialista államosítás során elkobozták az egyház vagyonát is, a tanulmányi alapokba elkülönített pénzt, betiltották a hitoktatást.

2.) A 2001. évi hatalmi fordulat után, a következő iskolaévben már bevezetik az iskolákba a fakultatív *hitoktatást*, de domináns hatása újra a pravoszláv egyháznak van, vagyis az iskolanaptárban a szerbség hagyományos nemzeti ünnepei kerülnek előtérbe, mint például a Szent Száva nap kötelező megünneplése. Néhány évvel később, a hitoktatás vagy az etika tantárgyak kötelezően választhatók lettek alap- és a középszintű oktatásban is.

3.) Vajdaságban *lelkészhiánnyal, a papok elöregedésének és túlterheltségének a problémájával* kell szembenézni³.

4.) Az anyanyelv használata a hitélet gyakorlásában a második vatikáni zsinat után példamutató volt a régióban. *A többnyelvű környezetben a liturgia néha nem két, hanem még annál is több (magyar, horvát, szlovák) nyelven folyik.* Bácskában főleg a bunyevác-magyar kombináció a gyakori. Előfordul, hogy a különböző nyelvű misék váltogatják egymást, de megesik az is, hogy egyazon misén, több nyelven beszél a pap a hívőkhöz⁴.

5.) Vajdaság területén, évszázadokon át *népvándorlások*, ki- és betelepítések folytak. A sok nemzet együttélése *vegyes házasságokhoz* vezetett, ami megnehezítette a homogén vallású családok kialakulását. Ahol a szláv nyelv dominált, ott főleg a pravoszláv vallás került előtérbe (szerb-magyar és montenegrói-magyar házasságok). A vallási közömbösség, sőt az ateizmus is éppen az ilyen családokban jelentkezett, hisz a gyermeket nem tudták hova tartoznak⁵.

Etnikus vallások a gyakorlatban

A vallás etnikus jellegét a társadalmi gyakorlatban nyilvánvalóan fel lehet fedezni. Idézek Papp Richárd interjúalanyainak nyilatkozatából (Papp: 2001/3: 415. p.). *„Mi itt Zentán a kisebbségben úgy tudtunk fennmaradni, hogy őriztük a katolikus vallást a szerbekkel, meg a kommunistákkal szemben, ez őrzött meg minket és ma is ez tart fenn.”* Egy másik nyilatkozat: *„Itt Feketicsen, ha református vagy, magyar vagy, ha magyar vagy református vagy, kevesen hagyták el ebből valamelyiket, de ha az egyik elhagyódott jött vele a másik is, meg a falu sem hagyta azt magában.”* Az egyik zentai katolikus pap így hasonlította össze a „magyar egyházakat” és a „szerb egyhá-

³ A második világháború után a régi szabadkai Paulinum (klasszikus gimnázium, papnevelde) épületét katonai kórházzá alakították át, majd elkobozták (1958. évi államosítás). A kis szemináriumi magángimnáziumi képzés Szabadkán 1962-ben kezdődött ismét. Az épület 1965-re készült el, amit mostanában bővítettek ki. Az előadások horvát nyelven folynak, magyar anyanyelvi képzéssel.

⁴ Találkoztam olyan magyar középkorú vagy idősebb hívővel is, aki csak bunyevácul/horvátul tudott folyékonyan imádkozni vagy gyónni; ugyanakkor megtörténik horvát anyanyelvű személlyel is, hogy csak magyar nyelvű hitoktatásban részesülhetett a legközelebbi templomban.

⁵ Észak-Bácskában a horvát-magyar házasságokban született gyermek katolikus lett, mert mindkét nemzet nagy része római katolikus hitvallású

zat”: „A pravoszlávoknál más az összetartó erő. Náluk a megdönthetetlen például a slava⁶, a családi búcsú. Hívó vagy hitetlen, akkor is jön a pap a kalácsot megszegni, a vizet megáldani. Náluk az tekintély, hogy ő egy évben a templomnak a komája... Ő náluk ez nagyon szigorúan kötődik ahhoz, hogy vallás és nemzet. Ő azt az egyházat támogatja, mert ő szerb. Sem a katolicizmus, sem a reformátusság nem egy magyar jellegű dolog, elvben sem. A katolikus egyház minden nyelvű egyház. Nemcsak magyar... A szerb az nemzeti egyház. Talán a szerb pravoszláv egyház a »leg« ebben”.

Mindkét tartalom az „etnikai” s a „vallási” is összekeveredik, egymást kiegészíti a saját kultúra megélése és az önazonosság-tudat megfogalmazásának terein egyaránt. Összetett „etnikus-vallási” jelenségekkel találkozunk (Papp: 2004: p. 227.). Egy magyar beszélgetőtárs így utalt erre: „A szerbek vallási és nemzeti alapon is elkülönülnek. Nehéz a kettőt szétválasztani. Tehát ők Szerb Pravoszláv Egyház. Ők más szemmel néznek erre. Nemzeti egyház. Ő azt mondja, hogy az is pravoszláv, aki nincs megkeresztelve, ha szerb.” Miért maradhatott meg az ateizmus évtizedei alatt is ilyen fontosnak a szerbek életében a slava? Az interjúalanyok válaszai: „Meg kellett és meg kell maradnia, mert a slava a szerbséggel egyenlő.” „Szerbnek lenni azt jelenti, hogy slavád van.” „Ez tartja össze a családokat ma is, de azzal is, hogy tudod, a szomszédban is van slava, és ettől közösségi a dolog.” „Sokan mondják közlünk, hogy fontosabb a slava, mint az egész pravoszláv hit.” A munkahelyekről a slava napján eltávozhat az a családtag, akinek ez a nap ünnep⁷.

Vajdaságban a római katolikusok másképpen élik meg felekezeti hovatartozásukat. Ide tartoznak a magyarok és a horvát közösség. A két kisebbségnek közös plébániái, imaközösségei is vannak főleg Észak-Bácskában. Vajon a közös kisebbségi lét és a közös felekezet közelebb hozza-e egymáshoz, összekapcsolja-e ezt a két etnikumot? Egy magyar katolikus vallási vezető így nyilatkozott: „A horvátokkal egy szekérben vagyunk befogva. Ugyanaz a katolikus egyház, ugyanaz a püspökség, püspök. Teljesen más rivalitás jelenik meg. Az, hogy melyik nyelv lesz a többségben, előnyben, melyik lesz az egyház hivatalos nyelve, a papképző. Itt jelentkezhetnek nacionalista fogások, hogy a másik rovására nyerjen előnyöket. Ez mindig hullámmó. Pillanatnyilag kevesebb ez a küzdelem, mert eléggé semleges a püspökünk, aki se a magyarságért nem áll ki, se a horvátokért, mert nem horvát.” Az interjúrészletből kiolvashatónak tűnik, hogy a közös kisebbségi és felekezeti azonosság háttérben álló konfliktusforrás egy másfajta „rivalitás” jelenléte. A vallási hasonlóságok nem elegendők a nemzeti/nyelvi közeledéshez. A vallási vezetők főleg a saját etnikus-kulturális jellemzőinek az ápolói.

⁶ A slava (olvasd szlavá) névnaphoz kötődő családi hagyományörző búcsú/ünnepség, amikor a családtagok a munkából is kimaradhatnak.

⁷ Pl. Đurđevdan – György névnap, majd hógynem a szerbek nemzeti ünnepe

Vallásosság a magyarok körében – az empirikus adatok tükrében⁸

Keressük a vallás fontosságát a vajdasági felnőtt magyarok értékrendjében. A felkínált értékskálán (1-nem fontos, 5-nagyon fontos) a megkérdezett alanyok különböző dolgok/fogalmak közül választhattak. A válaszadók legtöbbször a következő dolgokat értékelték: pénz, család, vallás, munka, erkölcs. A legmagasabb átlagjegy a 2,8, a legalacsonyabb 1,3 volt. A mintában érezhetően felfedezhető a vállalkozói hajlam, amikor a létfenntartás áll a központban utána pedig a béke, család, szerelem, vagy a barátság. A véleményezés összesített átlagjegyei így alakulnak: a 2,8 átlagjeggyel szerepel a közösségi élet fontossága, majd következnek a létproblémák, pl. hogy mindig megszerezhesse, amit akar, vagy a változatos élet. A vallás 2,4 átlagjeggyel viszonylag magasan szerepel, amit a vezetésre és döntésre való jog követ. A szépség világa és az Istenben való hit, a siker, a szakmai érvényesülés, hogy mindig elérjük céljaink, hogy segíthessünk másokon, hogy tiszteletben tartjuk mások véleményét, a mértékletesség, még a 2 érték felett vannak.

2. táblázat: Az értékek átlagjegyei a magyarok körében – 2007

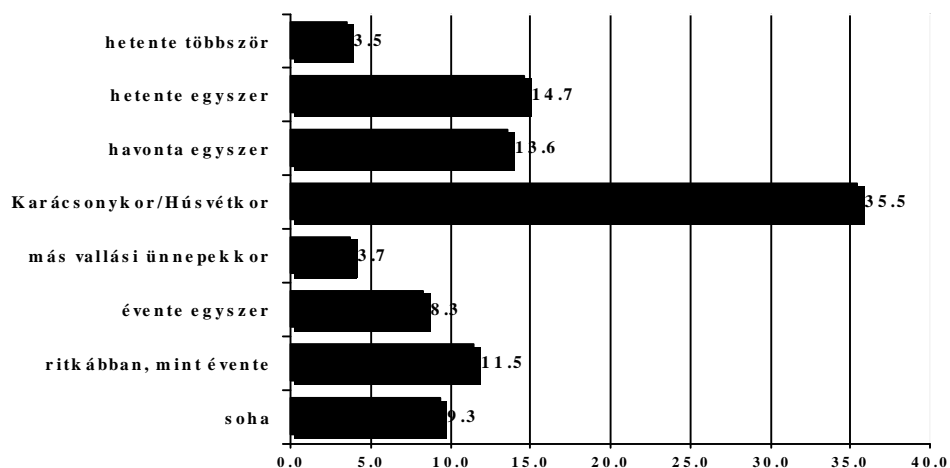
s.sz.	Elsődleges értékek	átlagjegy	s.sz.	értékek	átlagjegy
1.	közösségi problémák	2,8	14.	hagyományok	1,9
2.	megszerezhesse, amit akar	2,5	15.	önmegvalósítás	1,9
3.	változatos élet	2,5	16.	magyarság	1,9
4.	vallás	2,4	17.	pénz	1,8
5.	vezetésre/döntésre való jog	2,3	18.	erkölcsösség	1,8
6.	szépség világa	2,2	19.	munka	1,7
7.	Istenben való hit	2,1	20.	személyes szabadság	1,7
8.	segíthessen másokon	2,0	21.	megbecsülés	1,7
9.	mértékletesség	2,0	22.	jó viszony az emberekkel	1,6
10.	siker	2,0	23.	igaz barátság	1,5
11.	szakmai érvényesülés	2,0	24.	szerelem, boldogság	1,4
12.	tiszteli mások véleményét	2,0	25.	család	1,3
13.	mindig elérje céljait	2,0	26.	békés világ	1,3

A templomba járási szokások megfelelnek a korábbi kutatáseredményeknek: a vajdasági magyarok fele évente jár misére, vagyis 35,5%-a főleg Karácsonykor és Húsvétkor megy el a templomba, de ha ehhez hozzáadjuk azokat, akik évente egyszer, vagy még ritkábban járnak templomba (20%), akkor ez a válaszadók többsége. Mindössze 3,5% hetente többször, 14,7% jár

⁸ A Kárpát-Panel 2007 nemzetközi kutatás célja: megismételhető identitás-felmérés és időszere magatartásvizsgálat. Kutatókoordinátor: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, vajdasági partner: Magyarágkutató Tudományos Társaság (Vajdaságban 380 fős minta)

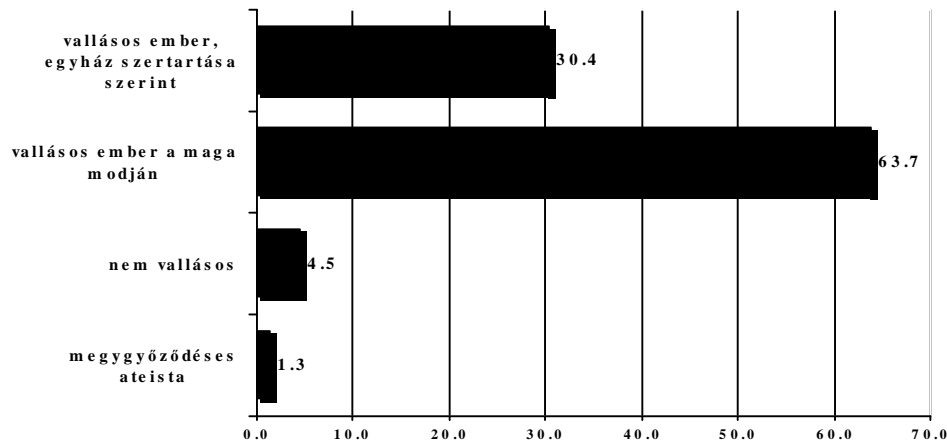
hetente, vagy 13,6% havonta rendszeresen templomba. A válaszadók majdnem 10%-a soha se megy el a templomi misére.

1. ábra: Milyen gyakran jár templomba?

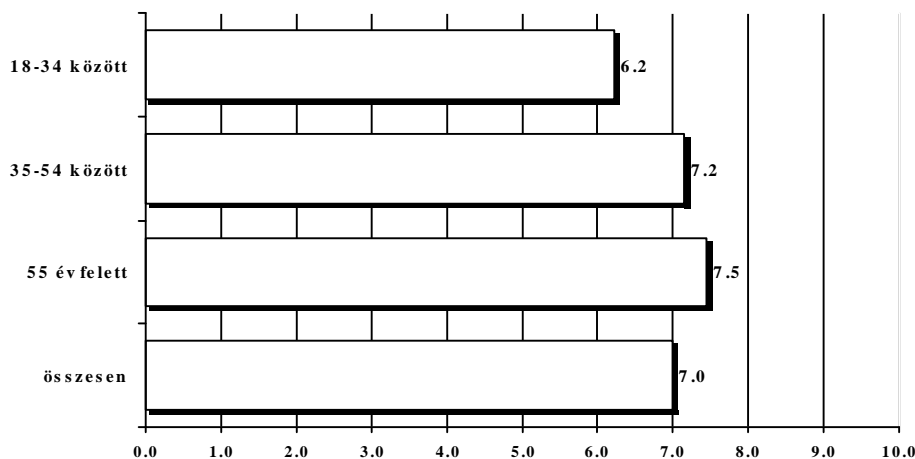
A vallási szertartást fontosnak tartják a vajdasági magyarok, de inkább hagyományból vagy nemzeti szokásként, például elhalálozáskor (91,3%), vagy házasságkötéskor (majdnem 89%), születéskor/keresztelés (88,7%). A vallási önbesoroláskor a vajdaságiak 63,7%-a azt nyilatkozta, hogy vallásos ember a maga módján. Mindössze 30% vallásos az egyházi szertartás szerint.

2. ábra: Vallásosnak tartja magát?

Viszonylag kevés azoknak a száma, akik ateistának vallják magukat, ami kitűnik a következő kérdésből is: az Isten a vajdaságiak életében 7-es fontosságú értéket kapott a tízes értékskálán. Az Isten fontossága az életkorral nő, de a fiatal és az idős generáció között a megjelölt átlagérték különbsége mindössze 1,3. Az Istenhez való ragaszkodás a fiatalok számára 6,2 átlagjegyet kapott, míg a korosabbaknál (35 év felett) ez az érték hetes felett van.

3. ábra: Mennyire fontos Isten az Ön életében? Átlagok korcsoportok szerint (1. egyáltalán nem fontos... 10. nagyon fontos)

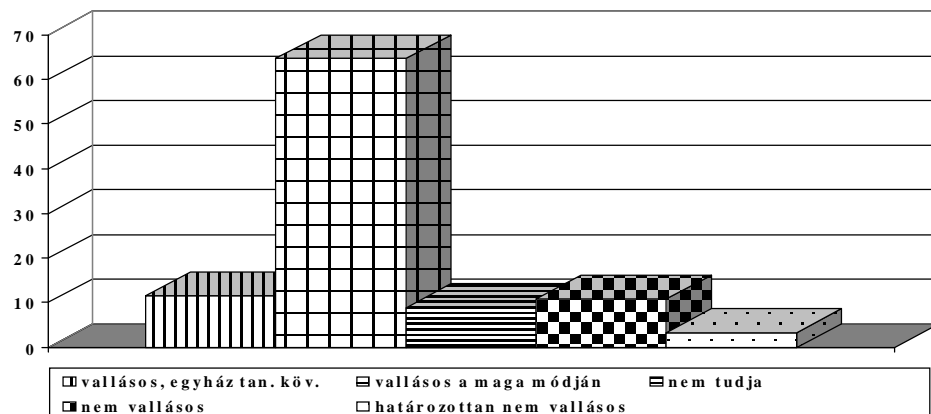

Ha külön kutatjuk a *fiatal generáció* vallásosságát ma (Gábrity: 2002: p. 275), akkor hasonló adatokhoz jutunk. A közelmúlt válságos, félelmekkel telített társadalmi közérzete az embereket családközpontúvá és vallásosab-

bá tette Szerbiában. A közélettől való menekülés a vajdasági fiatalokat egyrészt családorientálttá tette, de a határon túli magyarok közül mégis a vajdaságiak a legkevésbé templomba járók (Gereben: 2002). A társadalomban észlelt erkölcsi krízis feloldását nem mindenki találta meg a hitben. Sőt a fiatalok tanúi lehettek, a pravoszláv egyház politizáló, nacionalista törekvéseinek, a muzulmán vallás fanatizmusának is. A vajdasági római katolikus egyház igyekezett bizalmat kelteni, nemzetösszetartó, segítőkész tevékenységével, de a családok egy része félt nyíltan kimutatni vallási hovatartozását.

Egy viszonylag nagyméretű nemzetközi *ifjúság kutatást* a budapesti Nemzeti Ifjúságkutató Intézet megrendelésére végeztünk el 2001 őszén⁹. A kérdőív számos kérdése között megtalálható a vallási identitás kérdéscsoport is. A magyar válaszadók többségét születéskor római katolikus felekezetben keresztelték meg (88%). Csak 2,6% a reformátusok aránya, és a válaszadók mintegy 7,5 százalékát nem keresztelték meg. A jelenlegi vallásoságnál az őszinte válaszok már a fiatalok 20%-ánál kimutatja, hogy annak ellenére, hogy szülei megkeresztelték, a hitéletben nem igazán vesz részt.

4. ábra: A vallásosság megélésének módja a fiataloknál

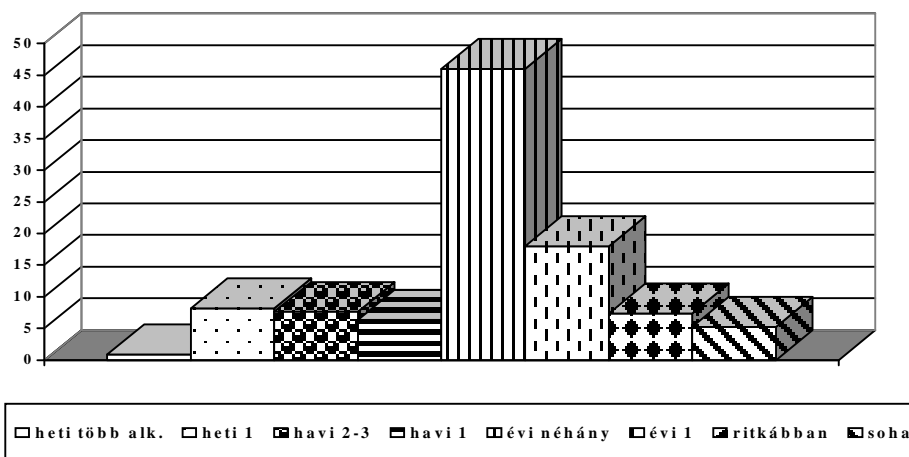
A mintában igen kevesen vallásosak az egyháztanítás szerint (11,6%). Többségben vannak azok, akik „a maguk módján” vallásosak (64%), és jóval kevesebben azok, akik az egyház tanítását követik. Annak ellenére, hogy a fiatalok csoport hovatartozás tekintetében vállalják a vallási közösségben való tagságot, a tanítások követésében már jóval kevésbé elkötelezettek. A

⁹ A Mozaik 2001 – Kárpát-medencei fiatalok projektum keretében a vajdasági empirikus lekérdezést és adatfeldolgozást a szabadkai Magyarorsággkutató Tudományos Társaság koordinálta. 1526 (1017 magyar és 509 szláv) fiatal (15-28 év között), 24 magyarlakta településen kérdőívez-tünk.

fiataloknál inkább a sajátos világnézet, a remény a fontos számukra. Az egyértelműen nem vallásos csoportok összesített aránya kb. 14%. Összhangban azzal, hogy a válaszadók többségére nem jellemző az egyház tanításainak követése, hanem inkább a maga módján való vallásosság, a vallásgyakorlás is ritka. A fiatalok majdnem fele csak évente néhányszor látogat el a templomba (46%), és sokan ennél is ritkábban kerülnek a vallási közösségük körébe.

A fiatalok többsége hisz Istenben, vagy legalábbis egy magasabb hatalomban. A határozatlanok aránya 6,7, az ateisták aránya pedig 5,2 százalék. Az egyértelműen istenhívók a minta körülbelül negyedét teszik ki, a kételkedők, de emellett magukat istenhívóknak mondók aránya a legmagasabb. A „magasabb hatalomban” hívók számottevő kisebbséget alkotnak (14,4%).

5. ábra: A vallásgyakorlás gyakorisága (templomba járás)

A vajdasági magyar népcsoport igazolja a tételt, hogy a kisebbségi lét általában „kedvez” az egyházakhoz és a valláshoz való kötődés intenzitásának, mivel a *vallásosság és a vallásgyakorlás általában egyike a nemzeti identitást erősítő tényezőknek*. A lefolytatott vallásszociológiai kérdőívezés (2007) a vajdasági felnőtt lakosság körében, vallásosabb helyzetre utalt, mint a 2001-ben megkérdezett fiatalok (15-28 év között) véleményének elemzése. A fiatalok szintén vallásosnak vallják magukat, de a templomba járás és a vallásgyakorlás legtöbbször részére idegen.

Összefoglaló

1. Szerbiában/Vajdaságban a lakosság *nemzeti és vallási hovatartozása között jelentős összefüggés van. Jellemző a vallási jellegű sérelmekre, hogy összetartó hatásuk van*, hisz még azokat is sújtják, akik nem egyházas beállítottságúak.
2. Vajdaságban mindkét tartalom az „etnikai” s a „vallási” is összekeveredik, egymást kiegészíti a saját kultúra megélése és az önazonosság-tudat megfogalmazásának terein egyaránt, így *összetett „etnikus-vallási” jelenségekkel találkozunk. Az egyház „kiszorulása” nem jelenti a rítus jelentőségének elhalványodását*, mert ezek a jelenségek nemzeti hovatartozásuk meghatározói is.
3. Amikor a belháború sújtotta jugoszláv társadalomban összeomlottak az évtizedekig fennálló szocialista értékek, valamennyien *„légüres térben” találták magukat*: egyrészt a *világnézetvesztés hatott*, másrészt a *hiányzó szocializáció*.

ciális biztonság miatt, valamint a gazdasági válság bizonytalansága, a *háborús veszély* miatt. Az értékrend felbomlása az embereket elfordította a nyilvánosságtól és a család, vallási kiscsoportok, szűk baráti kör felé fordultak.

4. *Vajdaságban kevesen vallják magukat ateistának, de a felnőtt magyar lakosság fele csak évente jár misére* és kb. 20% hetente. A vallási szertartást fontos, de *hagyományból vagy nemzeti szokásként*. A vallási önbesoroláskor a vajdaságiak 63,7%-a azt nyilatkozta, hogy vallásos a maga módján és mindössze 30% vallásos az egyházi szertartás szerint.

5. A *vajdasági fiatalok* elmúlt tizenöt éve tele volt a lehetőségek megvonásával, problémákkal. A közéletből való menekülés a fiatalokat is családorientálttá tette, de ettől *még nem lettek szorgalmas templomba járók*. A társadalomban észlelt erkölcsi krízis feloldását nem mindenki találta meg a hitben, pedig „divat lett” a templomba járás.

6. A vajdasági magyar népcsoport is igazolni látszik a tételt, hogy a kisebbségi lét általában kedvez az egyházakhoz és a valláshoz való kötődés intenzitásának, mivel a *vallásosság és a vallásgyakorlás általában egyike a nemzeti identitást erősítő tényezőknél*.

Felhasznált irodalom

A szerző publikált tanulmányai vallásszociológia témában

A nemzeti és vallási tudat egybefonódása a Délvidéken, In.: Távlatok (A magyar jezsuiták folyóirata), Budapest 1997, 6. szám.

A nemzeti és vallási tudat egybefonódása a Délvidéken, In.: Létünk folyóirat, Forum, Újvidék, 1997, 3-4 szám.

A jugoszláv (vajdasági) lakosság hitéletének alakulása, In.: Multikulturalizmus folyóiratban, KLTE Szociológia Tanszék, Debrecen, 1998.

A fiatalok vallási élete a rendszerváltás idején a Vajdaságban, megjelent az Új Kép Pedagógusok és szülők folyóirata, Vajdasági Módszertani Központ, Szabadka, 1998. dec. I/6 sz.

Vajdaság, In.: Mozaik 2001-Gyorsjelentés, társszerzővel a Magyar fiatalok a Kárpát-medencében című tanulmánykötetben, Szerk.: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László, Nemeskéri István. Kiadó: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002. p. 239-286.

A vallás és az egyház a vajdasági magyarság körében, Távlatok 3, a Nyitott Távlatok civil szervezet folyóirata, Szabadka, II évf. 1. szám, 2004. július. 108-118 oldal

Van-e a délvidéki értelmiségnek vallásos magatartása? In.: Aracs, A délvidéki magyarság közéleti folyóirata, Logos Tóthfal, 2005 dec. 24. V. évf. 3-4 szám. 39-43 oldal.

Vajdasági egyházak, vallásgyakorlási nehézségek, In.: Közérzeti barangoló, Szerk.: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2005. 91-106 oldal.

Vajdaság (Szerbia) társszerzővel; In: Kárpát-Panel 2007, A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái, Gyorsjelentés, Szerk.: Papp Z. Attila, Veres Valér. Kiadó: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Budapest), 2007. p. 120-184

Egyéb használt irodalom

- Sergej Flere: *Dekompozicija religiozne svesti kao oblik procesa ateizacije*, In: Sociologija folyóirat; Kiadó Jugoslovensko udruženje za sociologiju, Beograd, 1977. br. 4. p. 597-620.
- Szerbiai Statisztikai Hivatal: *Stanovništvo 3, Verispovest, maternji jezik i nacionalna etnička pripadnost prema starosti i polu*, Podaci po opštinama, Beograd. 2003. májusa
- Papp Richárd: *Etnikus vallások a Vajdaságban?* Kisebbségkutatás folyóirat, 2001/3, p. 415-436
- Papp Richárd: *Történelmi egyházak és kisebbségek a Vajdaságban: eltérő etnikus stratégiák?* In.: Kisebbség és kultúra, Antropológiai tanulmányok 1; Kiadó: MTA, Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, MTA Politikatudományok Intézete, ELTE Kulturális Antropológiai Szakcsoport, Budapest, 2004. p. 212-248.
- Gereben Ferenc: *A vajdasági magyarok nemzeti és vallási identitása*, In.: Kisebbségkutatás, Minorities studies and reviews, Budapest, 2002

Summary

Religious behaviour in the multiethnic Vojvodina

There is an important relationship between people's national and religious identity in Serbia. Typically religious type of offences have a cohesion effect on the community, for the reason that even those feel offended who do not have a religious attitude. The prohibition and restriction of some religious movements transform into ethnical issues, and affects a much more people than one would expect. Both the concepts of 'ethnical' and 'religious' often overlap each other and complete each other in Vojvodina, therefore a complex ethnical-religious phenomenon can be observed. The thesis seems to be relevant in case of the Hungarians in Vojvodina, namely that the minority existence usually strengthens the attachments to the church and religion, for the reason that religion and its practice is one of the factors that confirms national identity.